

Waarheidsopvattingen bij Nussbaum – G.J.E. Rutten

I

In het denken van Nussbaum gaat het voornamelijk over de mens, het menselijke van de mens en hoe de mens moet leven. De vraag naar haar conceptie van waarheid zou dan ook in eerste instantie tegen deze achtergrond moeten worden beantwoord. Nussbaum's spreken over dé waarheid voor deze context toont een zeker universalisme of essentialisme. Zo heeft zij het bijvoorbeeld in haar artikel 'Introduction: Form and Content, Philosophy and Literature' over 'the pursuit of truth' (zie boven noot 14) en het bestaan van bepaalde 'truths about human life' (zie boven noot 3). De waarheden over het menselijke leven lijken bij haar uitspraken over de wezenlijke kenmerken van de mens. De mens is als fundamenteel kwetsbaar wezen in de wereld geworpen en onderneemt daarom noodzakelijk een praktisch ethische zoektocht naar hoe te leven (Nussbaum citeert James: 'What else can we do? What in all the world else?').

Voor Nussbaum lijkt de uitkomst van deze tocht te bestaan uit het omarmen van de fundamentele waarheden over het wezen van de mens. Dit duidt op een correspondentietheorie van waarheid. Er bestaan laatste waarheden over het wezen van de mens en de mens moet in haar praktische ethische zoektocht - door gebruik te maken van literatuur ('To read for life') - deze waarheden ontdekken en er vervolgens liefst ook naar leven. Zo stelt zij bijvoorbeeld in het artikel 'Dit verhaal is niet waar': 'De bewijsvoering wordt niet alleen geleverd door wat hij of zij zegt, maar ook door de keuzes die hij of zij maakt' (blz 50).

Een correspondentieopvatting van waarheid vereist verder het bestaan van een externe wereld en dit sluit goed aan bij haar spreken over de gebeurtenissen in de wereld die de mens onverwachts kunnen treffen. Bovendien spreekt zij in typische correspondentietermen over de concrete feiten van de wereld. Zo stelt zij bijvoorbeeld in 'Dit verhaal is niet waar' (blz 51) dat verhalen onwaar kunnen zijn in letterlijke zin en dat ieder verhaal afgemeten kan worden tegen een 'letterlijke historische waarheid'. Ook spreekt ze in duidelijke correspondentietermen over 'algemene waarheden over de karakters van een bepaald type' (blz 59).

Aan de andere kant stelt ze heel duidelijk in haar titelopstel 'Wat liefde weet' dat het zoeken naar een criterium voor waarheid misschien een middel tot zelfbedrog zou kunnen zijn (blz 98). Later in dit opstel lijkt ze op deze vraag een antwoord te geven door te stellen dan geen enkele vorm van schrijven een zeker en onbetwifelbaar waarheidscriterium bevat (blz 129). Betekent dit nu dat bovenstaande correspondentie conceptie van waarheid te absoluut is en daarom – om haar terminologie te gebruiken - niet 'juist mikt'?

Ik denk dat het veeleer zo is dat voor Nussbaum het begrip waarheid zelf meerduidelig is en dat daarom ieder domein om zijn eigen invulling van het begrip waarheid vraagt. Zo stelt zij bijvoorbeeld in 'Dit verhaal is niet waar': 'voor dit moment, in deze dramatische handeling en in deze mengvorm van redenering en dichtkunst, zijn de inzichten geldig – openbaar gemaakt en niet ontkend. Meer kunnen we menselijkerwijs misschien niet vragen aan inzet voor een overtuiging of passie' (blz 81).

Daarom heb ik mij in eerste instantie willen beperken door te vragen naar haar conceptie van waarheid voor het domein van de praktische normatieve ethiek. Verder is het volgens mij zo dat zelfs binnen dit domein Nussbaum ruimte laat voor een coherentieopvatting van waarheid. Ik wil hier graag in een tweede bijdrage op terugkomen.

II

In het eerste deel van deze bijdrage stelde ik dat Nussbaum's spreken over 'het bestaan van bepaalde waarheden over het menselijke leven' geïnterpreteerd moet worden als een impliciete erkenning van het bestaan van bepaalde wezenlijke kenmerken van de mens. Kenmerken die bovendien voor ons kenbaar zijn door het bestuderen van geschikt gekozen literatuur. Een dergelijke interpretatie wijst dan op een correspondentieopvatting van waarheid.

Er is volgens mij echter ook een andere interpretatie mogelijk die juist duidt op een coherentieopvatting van waarheid. Dit alternatief wil ik toelichten aan de hand van Nussbaum's bespreking van het verhaal 'Leren vallen' van Ann Beattie. Haar bespreking van dit verhaal lijkt erop te wijzen dat 'de waarheden over het menselijke leven' voor Nussbaum geen waarheden hoeven te zijn over bepaalde wezenlijke kenmerken van de mens.

Nussbaum stelt zich voor dat het zoontje Andrew het volgende aan zijn moeder vraagt: "Dat woord liefde gebruik je nu aldoor, moeder, en je past het op allerlei verschillende dingen toe. Maar vertel me nu alsjeblieft eens wat dat nu voor iets is, dat *ene* waarover je het altijd hebt wanneer je dat woord gebruikt? Want ik merk dat ik niet goed begrijp wat al die dingen gemeen hebben".

Volgens Nussbaum zal Andrew dat antwoord nooit krijgen. Waarom niet? Uit haar bespreking blijkt dat de waarheid omtrent liefde geen kwestie is van het zoeken naar één sluitende definitie van het begrip liefde. Het weten van de mens kan niet worden teruggebracht tot eenduidige definities, houdingen of toestanden. Zo stelt zij: "Anders dan in de opvatting van Proust wordt de activiteit van het kennende intellect hier niet simpelweg vervangen door een andere op zichzelf staande, enkelvoudige innerlijke houding of toestand, die dan moet gelden als kennis".

Nussbaum keert zich dus tegen een vorm van het zoeken naar het wezen van begrippen ofwel naar definities die de unieke essentie van begrippen exact zouden uitdrukken. Haar boodschap is dat er geen noodzakelijke en voldoende voorwaarden zijn. Er is altijd een context nodig om woorden te kunnen begrijpen.

Uit haar bespreking valt op te maken dat er naast de vereiste context ook nog iets anders een rol speelt. Zo stelt zij: 'Weten van liefde is hier helemaal geen toestand of functie van de afzonderlijke persoon, maar een manier om met iemand anders samen te zijn en in wisselwerking te staan, met alle gevoelens die daarbij horen'. Liefde is voor Nussbaum dus een vorm van *samenzijn* en *in wisselwerking staan met de ander*. Ook stelt zij: 'Een vraag stellen over liefde kan voor Ruth alleen maar spel zijn. 'Ik weet het' is het antwoord dat het spel voorschrijft'. Liefde heeft dus iets te maken met een spel en het kennen van bepaalde *spelregels*. Elders zegt ze: 'Zijn leven met zijn moeder is een en al liefde.'. Liefde wordt dus met *een vorm van leven* geassocieerd.

Liefde is dus een *activiteit*. Zij is 'helemaal niet één ding, maar een ingewikkelde manier om met iemand anders samen te zijn'. De waarheid omtrent de liefde is 'een kennis van een ingewikkelde *levensvorm*' in plaats van het zoeken naar wezensdefinities. Het weten zelf is bij Nussbaum dus uiteindelijk een 'relatie', een manier van leven ofwel een bepaalde wijze van handelen. Juist daarom kunnen alleen literaire verhalen haar 'complexiteit, veelzijdigheid, en gaandeweg toenemende meervoudigheid laten zien'.

Het weten omvat het hebben van vertrouwen door het zoeken naar zekerheden op te geven. Het is een 'duizelig en opgetogen vallen'. Zo stelt ze: 'je mikt erop door geen bewijs te verlangen. Wat haar buiten de twijfel brengt, is de afwezigheid van een vraag naar bewijs'.

Nussbaum wil dus dicht bij de verschijnselen zelf blijven en niet zoeken naar unieke essenties achter of onder die verschijnselen. Zij wil iedere vorm van simplificatie ontmantelen. Hieruit volgt volgens mij dat Nussbaum telkens een beroep zal doen op het blijven bij de levensvorm wanneer filosofen weer eens in de verleiding komen om vanuit hun verlangen naar zekerheid te zoeken naar diepere essenties onder of achter die levensvorm. Voor Nussbaum lijkt er dan ook uiteindelijk geen verdere verklaring of rechtvaardiging mogelijk te zijn dan te verwijzen naar de levensvorm zelf.

Zij komt hier dicht in de buurt van de latere Wittgenstein die ook dit begrip levensvorm hanteert en in zijn *Philosophische Untersuchungen* bijvoorbeeld opmerkt dat "Als ik de verklaringen heb uitgeput, heb ik de harde rots bereikt en stuit mijn spade terug. Ik ben dan geneigd te zeggen: "Dit

is nu eenmaal wat ik doe”; “Wat aanvaard moet worden, het gegevene – zou men kunnen zeggen – zijn levensvormen”.

De ‘waarheden over het menselijke leven’ bij Nussbaum zijn dus uiteindelijk te interpreteren als het bezitten van de juiste vaardigheden om te kunnen leven in overeenstemming met anderen binnen een levensvorm. Waarheid wordt zo het product van *overeenstemming binnen een levensvorm* hetgeen op coherentie duidt.

Het kennen van deze waarheid is bij Nussbaum daarom ook uiteindelijk een kwestie van al doende leren door vallen en opstaan. Hiervoor is het van belang dat de mens zich kwetsbaar opstelt naar de ander, zich waagt buiten de wereld van het innerlijk, niet blijft vasthouden aan ogenschijnlijke zekerheden en accepteert dat het onmogelijk is om altijd vrij te zijn van verwarring en pijn. Ofwel de mens moet in vertrouwen ‘leren vallen’. Over de liefde zegt ze dan ook: ‘dit soort weten is gebaseerd op heel veel aandacht die in de loop van de tijd aan elkaar is besteed, aandacht die de nodige kennis oplevert over de patronen in de wisselwerking tussen beiden’.